

แนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนสู่ความสำเร็จ
กรณีศึกษากลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับ
ตำบลนาป่า อำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
Guidelines for Developing The Potential and Products of Community
Right Livelihood to Success: A Case Study of Ban Chaliang Lap
Community Right Livelihood in Napa Sub-district,
Muang District, Phetchabun Province

อดุลย์ศิริ สัตย์เจริญ¹ บวรลักษณ์ เงินมา² สุพิชชา โชติกำจร³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับ และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับสู่ความสำเร็จ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ 1) คณะกรรมการบริหารกลุ่ม 2) สมาชิกกลุ่ม 3) เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และ 4) ผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งสิ้น 28 คน ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มมีปัญหาในด้านต่างๆ คือ 1) ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ซึ่งมีเพียงคณะกรรมการบริหารกลุ่มเพียงไม่กี่คนที่เป็นแกนหลักในการทำหน้าที่บริหารงานกลุ่ม จึงทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารงาน 2) ด้านกระบวนการผลิต สถานที่ที่กลุ่มใช้ในกระบวนการผลิต ไม่มีลักษณะเป็นโรงเรือนหรือเป็นระบบปิด 3) ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะทอนของกลุ่ม ยังขาดการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างเหมาะสม โดยยังขาดตราสินค้าหรือแบรนด์ที่เป็นของกลุ่มเอง ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มขาดความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว 4) ด้านการตลาด ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของกลุ่มยังมีน้อยเกินไป และ 5) ด้านการบัญชี มีการจัดทำบัญชีที่ไม่ละเอียด และมีปัญหาในเรื่องของการคำนวณต้นทุนการผลิตให้ถูกต้อง ในส่วนของแนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับสู่ความสำเร็จ พบว่า 1) ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ควรสร้างทัศนคติและความเชื่อร่วมกันของสมาชิกกลุ่มว่าทุกคนเป็นเจ้าของกลุ่มร่วมกัน และต้องมีการแบ่งโครงสร้างการดำเนินงานให้มีความชัดเจน 2) ด้านกระบวนการผลิต ควรจัดเตรียมสถานที่ที่มีลักษณะเป็นโรงเรือนหรือ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ อีเมลล์ a-dulsiri@hotmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ อีเมลล์ best123123@hotmail.com

³ อาจารย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ อีเมลล์ supitcha.chot@pcru.ac.th

มีลักษณะเป็นระบบปิดไว้เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการผลิตของกลุ่ม 3) ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ จะต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยการสร้างตราสินค้าเพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้แก่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม 4) ด้านการตลาด ควรมีการเพิ่มช่องทางจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางตามโซเชียลมีเดียต่างๆ หรือการขายสินค้าออนไลน์ 5) ด้านการบัญชี ควรมีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย และบัญชีกำไร-ขาดทุน และ 6) ด้านการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม ควรต้องจัดให้มีการศึกษาดูงานของสมาชิกในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ และต้องมีการวางแผนธุรกิจโดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก ภาครัฐควรให้การสนับสนุนในการให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มให้แก่กลุ่มอาชีพแบบครบวงจร เช่น เทคโนโลยีการผลิต การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่าย การจัดทำบัญชี และหลักในการดำเนินธุรกิจ เป็นต้น

คำสำคัญ: กลุ่มสมาชิกชุมชน, กลุ่มอาชีพ, การพัฒนาศักยภาพ, การพัฒนาผลิตภัณฑ์

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the problems in the operation of Community Right Livelihood. And 2) To study the guidelines for developing the potential of community enterprises for success. The methodology focused on quantitative research and data were collected from semi-structural interview. Twenty-eight key informants included 1) community right livelihood committee, 2) non-primary members, 3) relevant government officials and 4) specialist. Content analysis was applied to the data.

The results showed that the group's problems were 1) on group management: only a few members of the group executive committee are the core members of the group, 2) on production: There was no evaporative cooling system, 3) on product development: the group's products are still lacking in development, 4) on marketing: distribution channels for the group's products were still too few, 5) on accounting: Inaccurate accounting and trouble calculating production costs. In addition, Guidelines for developing the Potential and products of community right livelihood to success were 1) on group management: the groups should form a common attitude and belief that everyone owns the group and the operating structure must be clearly structured, 2) on production: the groups should provide a evaporative cooling system, 3) on product development: the group should develop its products by branding to create the uniqueness of the group's products, 4) on marketing: the group should have more distribution channels using social media channels or online merchandising, 5) on accounting: the group should have an revenue-expense account and profit and loss statement, and 6) on the development of group potential: the group should arrange regular study visits of the group members and business planning should be based on the Sufficiency Economy approach. Therefore, the government should provide support in educating group management to all occupational groups, such as production

technology, product development, distribution channel, accounting and principles of business operations.

Keywords: Community right livelihood, Occupational group, Potential development, Product development

ความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

จากแนวคิดที่ต้องการแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำของประชาชน รัฐบาลจึงมีนโยบายในการสร้างรายได้และลดความเหลื่อมล้ำให้กับชุมชนท้องถิ่นด้วยการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน โดยการให้ความสำคัญกับชุมชนในการนำความรู้และทรัพยากรในพื้นที่มาผลิตเป็นสินค้าและบริการ เพื่อเพิ่มศักยภาพของเศรษฐกิจฐานรากให้สามารถสร้างรายได้ กระจายรายได้สู่ชุมชน สนับสนุนสินค้าชุมชน และยกระดับกลุ่มอาชีพให้มีความเข้มแข็ง ผ่านกระบวนการ “สร้างสัมมาชีพชุมชน” ภายใต้แนวคิด “ชาวบ้านสอนชาวบ้าน” สอนอาชีพที่คนในชุมชนต้องการ ประกอบกับการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อน ซึ่งจะ เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับประเทศต่อไป (กรมพัฒนาชุมชน, 2560)

กลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับ ตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของกลุ่มแม่บ้านบ้านเฉลียงลับ มารวมกลุ่มกันแปรรูปใบสะทอนหรือผักสะทอน โดยเริ่มจากการเก็บใบสะทอนที่มีลักษณะอ่อนเกือบแก่จากต้นสะทอนซึ่งเป็นพืชยืนต้นชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเป็นพืชท้องถิ่นที่มักจะมีพบได้ในเฉพาะพื้นที่จังหวัดเลยและเพชรบูรณ์ โดยนำเอาใบสะทอนมาสับหยาบๆ และหมักไว้กับน้ำประมาณ 2-3 คืน จากนั้นก็นำน้ำใบสะทอนไปเคี่ยวหรือต้ม ก็จะได้น้ำผักสะทอนที่มีรสชาตือร่อย กลมกล่อม สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องปรุงรสแทนน้ำปลาหรือน้ำปลาร้าได้เป็นอย่างดี และยังสามารถเก็บได้นานเป็นปี แต่อย่างไรก็ดี ทางกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับก็ได้มีการนำเอาน้ำผักสะทอนมาปรุงเป็นน้ำพริกผักสะทอน โดยการนำเอาน้ำผักสะทอนมาผสมกับส่วนผสมต่างๆ เช่น พริก เกลือ กระเทียม และน้ำตาล เป็นต้น จนเป็นเนื้อเดียวกัน จึงได้เป็นน้ำพริกผักสะทอนซึ่งสามารถนำไปขายและสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกกลุ่มได้เป็นอย่างดี

แต่อย่างไรก็ดี จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย พบว่า กลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับ ยังมีปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่มอยู่หลายอย่างด้วยกัน เช่น ปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่ม การขาดตราสินค้าและฉลากและบรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงาม อีกทั้งยังขาดช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าที่หลากหลาย ทำให้สินค้าของกลุ่มยังขาดโอกาสในการแข่งขัน สอดคล้องกับผลการศึกษาของรัฐพล ภูมรินทร์พงศ์, คุณากร สุพน, สิรินพร เกียงเกษร, และเกรียงไกร ศรีประเสริฐ (2562) ที่ได้ทำการศึกษาการพัฒนาอาชีพกลุ่มผู้นำสตรีชุมชนบ้านสันติสุข ตำบลน้ำร้อน อำเภอเมือง จังหวัดตาก พบว่า กลุ่มผู้นำสตรีมีความต้องการได้รับการส่งเสริมและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มอาชีพให้กับผู้นำสตรีและกลุ่มแม่บ้าน และการบริหารจัดการกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม ตลอดจนการสร้างตราสัญลักษณ์ ฉลาก บรรจุภัณฑ์ และการวางแผนการดำเนินงานเชิงธุรกิจและการจัดจำหน่ายของกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ นภา กบคำ (2550) ที่ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเขตะวัน จังหวัดแพร่ พบว่า สมาชิกกลุ่มยังขาดความรู้และทักษะในเรื่องของ

การตลาด การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว และสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ เพื่อสร้างโอกาสทางการแข่งขัน และสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะส่งผลทำให้สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น อันจะเป็นการยกระดับเศรษฐกิจฐานราก ทำให้รายได้ของคนในชุมชนมีความมั่นคง ยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับสู่ความสำเร็จความสำเร็จ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาการดำเนินงาน และแนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับสู่ความสำเร็จ

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการวิจัยครั้งนี้ จะคัดเลือกจากบุคคลที่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีส่วนร่วมกับกระบวนการและเงื่อนไขความสำเร็จของของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ ซึ่งประกอบไปด้วย 1) คณะกรรมการบริหารกลุ่ม จำนวน 7 คน 2) สมาชิกกลุ่ม จำนวน 16 คน 3) เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นักพัฒนาชุมชนจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาป่า จำนวน 2 คน และ 4) ผู้เชี่ยวชาญด้านการตลาด การบัญชี และการออกแบบผลิตภัณฑจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ จำนวน 3 คน รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 28 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยสร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสอบถามผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษามาเป็นแนวทางในการกำหนดหัวข้อประเด็นหลักและย่อยของแนวคำถาม เพื่อช่วยในการสร้างให้ครอบคลุม และให้มีรายละเอียดเนื้อหาที่ต้องการศึกษาให้ครบถ้วน

นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้สร้างขึ้นไปทดลองใช้กับกลุ่มอาชีพที่มีลักษณะการดำเนินงานที่คล้ายกัน แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์เพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่กำหนดไว้ต่อไป

วิธีการเก็บข้อมูล

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และทำหน้าที่เป็นผู้สังเกต ตั้งประเด็นคำถาม จดบันทึก เมื่อได้ผลการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว จะดำเนินการเรียบเรียงสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ทั้งหมดด้วยตนเอง

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จะประกอบไปด้วย คณะกรรมการบริหารกลุ่ม สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ จำนวนทั้งสิ้น 8 คน ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการสนทนากลุ่มโดยคำนึงถึง วัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดในการวิจัยเป็นพื้นฐาน

3. ถอดคำสัมภาษณ์จากสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยนำมาสร้างเป็นเอกสารของแต่ละคนไว้ จากนั้นก็ทำการคัดเลือกข้อความที่มีเนื้อความสนับสนุนกันหรือหักล้างกัน และนำมาสรุปความต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ

กลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ ตั้งอยู่ที่เลขที่ 44/2 หมู่ 3 บ้านเฉลียงลับ ตำบลนาป่า อำเภอเมือง เพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของกลุ่มสตรีแม่บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2559 จำนวน 15 คน นำเอาใบหรือผักสะทอนมาแปรรูป โดยเริ่มจากนำเอาใบสะทอนมาสับหยาบๆ และหมักไว้ประมาณ 2-3 คืน จากนั้นก็นำน้ำใบสะทอนไปต้ม แล้วนำมาผสมด้วยส่วนผสมต่างๆ เช่น พริก กระเทียม เกลือ น้ำตาลทราย และน้ำปลา เป็นต้น จากนั้นหมักทิ้งไว้ประมาณ 20 นาที และตำส่วนผสมจนเป็นเนื้อเดียวกัน จนได้เป็นน้ำพริกผักสะทอน ก่อนบรรจุใส่กระปุกและนำออกไปขาย ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในกลุ่มได้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุบันมี นางอรพิน เสียงไพเราะ เป็นประธานกลุ่ม และมีคณะกรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มรวมกันทั้งสิ้น 23 คน

ประธานกลุ่มเล่าว่า ใบสะทอนนั้น คนเพชรบูรณ์จะนิยมเรียกหรือออกเสียงว่า “ใบกะทอน” โดยคนในท้องถิ่นนั้นจะนิยมนำเอาใบสะทอนมาทำเป็นน้ำผักสะทอนแทนน้ำปลาไว้กินและขาย โดยจะใช้ น้ำผักสะทอนในการปรุงรสหรือใส่อาหารแทบทุกชนิด โดยเฉพาะอาหารอีสาน ไม่ว่าจะเป็น น้ำพริก ส้มตำ และน้ำจิ้มแจ่ว เป็นต้น เมื่อเข้าสู่ช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนของทุกปี ชาวบ้านจะนิยมเก็บใบยอดอ่อนของต้นสะทอนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มาทำเป็นน้ำผักสะทอน โดยผ่านกระบวนการต้มหรือหมัก เป็นต้น ต่อมาตนเองและกลุ่มเพื่อนแม่บ้านในหมู่บ้านเฉลียงลับจำนวนหนึ่ง ได้มีแนวคิดในการนำเอาใบสะทอน มาแปรรูปเพื่อสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนในรูปแบบของ “น้ำพริกผักสะทอน” (ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2564)

ประธานกลุ่มเล่าให้ฟังต่อไปว่า เดิมทีนั้นกลุ่มเริ่มก่อตั้งอย่างไม่เป็นทางการจากกลุ่มแม่บ้านที่ไม่มีอาชีพประจำ หรือว่างงานจากฤดูกาลเพาะปลูก รวมถึงชาวบ้านที่ประสบกับปัญหาราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ สืบเนื่องจากจากชาวบ้านในหมู่บ้านเฉลียงลับรวมถึงในตำบลนาป่า ส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำการเกษตร ไม่ว่าจะเป็น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงได้มีแนวคิดในการรวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาโดยการนำเอาใบสะทอน มาแปรรูปเพื่อสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนในรูปแบบของ “น้ำพริกผักสะทอน” โดยมีหน่วยงานภาครัฐช่วยสนับสนุน

งบประมาณ เพื่อให้การดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มสามารถดำเนินการได้ โดยทางกลุ่มได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ กลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านเฉลียงลับ และองค์การบริหารส่วนตำบลนาป่า อย่างไรก็ตามจากการดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ พบว่า ทางกลุ่มยังมีปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงานอยู่หลายด้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ด้านโครงสร้างการบริหารงาน

จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่ม พบว่า ปัจจุบันการจัดโครงสร้างการบริหารงานในกลุ่มยังไม่มี ความชัดเจนว่าใครทำหน้าที่อะไร ซึ่งผู้ที่เป็นคณะกรรมการแต่ละตำแหน่งยังไม่ทราบถึงบทบาทที่แท้จริงของตนเอง ถึงแม้ว่าทางกลุ่มจะมีการแบ่งโครงสร้างการบริหารที่ระบุถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการในแต่ละตำแหน่ง แต่ก็ยังเป็นเพียงแค่การกำหนดไว้เพื่อให้ครบองค์ประกอบของการจัดตั้งกลุ่มที่จะต้องมีการบริหารงาน โดยในทางปฏิบัติมีแกนนำกลุ่มเพียงไม่กี่คนที่เป็นผู้ดูแลกลุ่มทั้งหมด ดังนั้น อำนาจในการตัดสินใจส่วนใหญ่จึงเป็นหน้าที่ของประธานกลุ่ม ส่วนคณะกรรมการรายอื่นๆ ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำหน้าที่ตามตำแหน่งอย่างชัดเจน แต่จะมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตเป็นส่วนใหญ่ การปฏิบัติหน้าที่จึงไม่ตรงตามตำแหน่งและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย จึงทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารงาน โดยพบว่า มีเพียงคณะกรรมการบริหารกลุ่มเพียง 3 คนเท่านั้น ที่เป็นแกนหลักในการบริหารงานกลุ่ม ซึ่งได้แก่ ประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก ซึ่งเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในตำแหน่งๆ ของกลุ่มเกือบทั้งหมด นอกจากนี้ ยังพบว่า ทั้ง 3 คนนี้ มีอายุที่ค่อนข้างมาก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะสมาชิกกลุ่มเองมองว่าเป็นผู้อาวุโสและมีประสบการณ์มาก แต่อย่างไรก็ดี การที่ผู้นำกลุ่มมีอายุที่ค่อนข้างมากก็อาจจะส่งผลต่อความคล่องตัวในการประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐและภาคเอกชนที่คอยให้การสนับสนุนกลุ่มได้ในอนาคต

1.2 ด้านกระบวนการผลิต

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจะมีลักษณะเป็นการร่วมกันผลิต และส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้า และบางส่วนจะเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายเอง โดยผู้ที่เป็นแกนนำในกระบวนการผลิต ก็คือ ประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก ซึ่งมีบทบาทในการวางแผนและควบคุมการผลิตมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่ม โดยจะทำหน้าที่ในการจัดหาวัตถุดิบ การควบคุมการผลิต และการกระจายงานให้แก่สมาชิกในกลุ่มคนอื่นๆ รวมถึงทำการประมาณค่าใช้จ่ายในการผลิตให้เหมาะสมกับประมาณการสั่งซื้อและผลิตไว้เพื่อขาย

ส่วนปัญหาในด้านกระบวนการผลิตของกลุ่ม พบว่า ในเรื่องของสถานที่ที่ใช้ในการผลิตทางกลุ่มจะใช้ที่ทำการของกลุ่ม คือ บ้านเลขที่ 44/2 หมู่ 3 บ้านเฉลียงลับ ตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นที่บ้านของรองประธานกลุ่ม ซึ่งเป็นบ้านที่ได้ทำการต่อเติม และปรับให้มีพื้นที่เพื่อใช้เป็นห้องครัวในกระบวนการผลิตน้ำพริก ผักสะทอนของกลุ่ม ซึ่งแสดงได้ดังภาพที่ 1

ซึ่งจะเห็นได้ว่า สถานที่ที่กลุ่มใช้ในกระบวนการผลิต ถึงแม้จะมีการขยายและต่อเติมพื้นที่ให้เหมาะสมกับกระบวนการผลิตของกลุ่ม แต่อาจจะไม่ได้มีการจัดสรรพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนเท่าที่ควร ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในขั้นตอนของการต้มผักสะทอน และผสมวัตถุดิบ รวมถึงการตำน้ำพริก กระบวนการดังกล่าวได้ทำในพื้นที่เดียวกัน ไม่ได้แยกเป็นสัดส่วน นอกจากนี้ ห้องครัวที่ได้ทำการต่อเติมขึ้น ก็ไม่ได้มีลักษณะที่เป็นโรงเรือนหรือเป็นแบบระบบปิดแต่อย่างใด

ภาพที่ 1 แร่งงานกำลังทำการผลิตน้ำพริกผักกะทอนบริเวณห้องครัวที่ใช้ในกระบวนการผลิต
ถ่ายเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2563

1.3 ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์

บรรจุภัณฑ์ที่กลุ่มใช้อยู่ในปัจจุบันก็คือ ถ้วยพลาสติกใส และถุงพลาสติก เมื่อกลุ่มผลิตน้ำพริกผักสะทอนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และหากเป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้าทางกลุ่มก็จะนำเอาน้ำพริกผักสะทอนบรรจุลงในถุงพลาสติกธรรมดา แต่ถ้าหากเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายเองทางกลุ่มก็จะนำเอาน้ำพริกบรรจุลงในถ้วยพลาสติกใส ซึ่งทางற்றுญิกของกลุ่มกล่าวว่า เหตุที่เลือกถ้วยพลาสติกเป็นบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มเพราะมีราคาถูก และมีขนาดที่เหมาะสม โดยถ้วยพลาสติกใสที่ใช้จะมีขนาด 90 มิลลิกรัม หากซื้อยกแพ็คจะมีราคาถ้วยละ 1 บาทเท่านั้น ซึ่งสามารถแสดงได้ ดังภาพที่ 2

อย่างไรก็ดี จะเห็นได้ว่า ผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะทอนของกลุ่ม ยังขาดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยยังขาดตราสินค้าหรือแบรนด์ที่เป็นของกลุ่มเอง ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มขาดความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งลูกค้าหรือผู้บริโภคที่ซื้อสินค้าของกลุ่มไปนั้น ก็จะไม่รู้ได้เลยว่าสินค้านี้เป็นของกลุ่ม ทำให้สินค้าของกลุ่มขาดโอกาสในการโฆษณาให้ลูกค้าคนอื่น ๆ ได้รู้จัก อีกทั้ง ยังขาดฉลากบรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงาม โดยสินค้าไม่ได้ระบุถึงส่วนผสมของวัตถุดิบชนิดต่างๆ ที่ใช้ในการผลิต และไม่ได้ระบุถึงวันเดือนปีในการผลิต หรือวันหมดอายุ

ภาพที่ 2 ผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะทอนของกลุ่ม

1.4 ด้านการตลาด

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สินค้าของกลุ่มส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้า และบางส่วนจะเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายเอง ซึ่งหากเป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้าทางกลุ่มก็จะทำการบรรจุน้ำพริกใส่ถุงพลาสติก แต่ถ้าหากเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายเอง ทางกลุ่มก็จะทำการบรรจุน้ำพริกใส่ลงในถ้วยพลาสติก แล้วนำไปฝากวางขายกับร้านค้าในชุมชน โดยจะเห็นได้ว่า ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของกลุ่มยังมีน้อยเกินไป ซึ่งควรจะต้องมีการพัฒนาหรือเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกในกลุ่ม

1.5 ด้านการบัญชี

กลุ่มยังมีปัญหาในเรื่องการจัดทำบัญชี โดยยังมีการจัดทำบัญชีที่ไม่ละเอียด มีปัญหาในเรื่องของราคาคำนวณต้นทุนการผลิตให้ถูกต้อง และการกำหนดราคาขายสินค้าเพื่อให้ได้กำไรที่แท้จริง รวมถึงการจัดทำบัญชีของกลุ่มยังไม่มีระบบ ขาดการจัดทำบัญชีกำไร-ขาดทุน และยังไม่มีการนำระบบสารสนเทศมาช่วยในการดำเนินการ

2. แนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับสู่ความสำเร็จ

นำเอากลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 28 คน มาร่วมกันประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์ถึงสภาพแวดล้อมและศักยภาพ (SWOT Analysis) ของกลุ่ม เพื่อกำหนดถึงแนวทางในการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับ

จากผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพของกลุ่มสัมมาชีพชุมชนบ้านเฉลียงลับ พบว่ากลุ่มมีจุดแข็ง คือ (1) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐในทุกๆ ปีๆ ละประมาณ 13,000 บาท โดย

ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาป่า และกลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านเฉลียงลับ และ (2) กลุ่มได้รับซื้อผักสะท้อนซึ่งใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตจากคนในชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนให้เพิ่มมากขึ้น

ทางด้านจุดอ่อน พบว่า (1) ผลผลิตของของกลุ่มยังขาดตราสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ รวมทั้งยังขาดฉลากและบรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงาม ทำให้ขาดโอกาสในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม และขาดโอกาสในการโฆษณา หรือประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภคได้รู้จักกับสินค้าของกลุ่ม (2) ช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าของกลุ่มยังมีน้อยเกินไป เนื่องจากโดยส่วนใหญ่แล้วช่องทางหลักในการขายสินค้าของกลุ่ม คือ การผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้า และ (3) กลุ่มยังมีปัญหาเรื่องของการคำนวณต้นทุนการผลิต และการกำหนดราคาขายเพื่อให้ได้กำไรที่แท้จริง

ทางด้านโอกาส พบว่า (1) กลุ่มสามารถยกระดับฐานะของกลุ่มให้เป็นวิสาหกิจชุมชนได้ในอนาคต ซึ่งจะทำให้สามารถขอรับการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้เป็นจำนวนมาก และยังมีโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งเงินทุนต่างๆ ได้มากยิ่งขึ้น และ (2) สินค้าของกลุ่มสามารถยกระดับให้เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือสินค้าโอท็อปได้ ซึ่งจะทำให้มีโอกาสได้รับการประชาสัมพันธ์สินค้าของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายได้

ทางด้านอุปสรรค พบว่า (1) ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าของกลุ่มส่วนใหญ่ยังขาดการรับรองมาตรฐานสินค้าจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อย. เป็นต้น และ (2) การจัดทำบัญชีของกลุ่มยังไม่มีระบบ และยังไม่มีการนำระบบสารสนเทศมาช่วยในการดำเนินการจัดทำบัญชี เพื่อให้การจัดทำบัญชีมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น

2.2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ

ด้านโครงสร้างการบริหารงาน พบว่า (1) ต้องสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการบริหารงานกลุ่มร่วมกัน โดยต้องให้สมาชิกทุกคนตระหนักว่าทุกคนเป็นเจ้าของกลุ่มร่วมกัน และต้องมีการแบ่งโครงสร้างการดำเนินงาน และหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนให้มีความชัดเจน และตรงตามความถนัดเฉพาะบุคคล (2) สมาชิกกลุ่มจะต้องร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยมีการแบ่งหน้าที่การทำงานของสมาชิกแต่ละคนให้มีความชัดเจน และจะต้องไม่เป็นการกระทบกับคนใดคนหนึ่งในกลุ่ม และ (3) ต้องร่วมกันหารือเกี่ยวกับแนวทางในการวางแผนการผลิต และการตลาดของกลุ่มอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ และสร้างความเข้าใจในปฏิบัติของกลุ่มที่ตรงกัน

ด้านกระบวนการผลิต พบว่า ควรจัดเตรียมสถานที่ที่มีลักษณะเป็นโรงเรือนหรือเป็นระบบปิดไว้เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการผลิตของกลุ่ม เพื่อจะได้ทำให้กระบวนการผลิตเป็นสัดส่วนและมีความสะอาดอีกด้วย

ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ พบว่า 1) ควรสร้างตราสินค้าหรือแบรนด์ที่มีลักษณะเป็นโลโก้ ให้แก่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้แก่สินค้า สามารถทำให้ลูกค้าจดจำสินค้าของกลุ่มได้ (2) จัดทำฉลากผลิตภัณฑ์ที่มีความสวยงาม โดยฉลากที่ติดนั้นควรจะต้องมีตราสินค้า ชนิดของผลิตภัณฑ์ ระบุส่วนผสมของวัตถุดิบ รวมถึงวันเดือนปีที่ผลิต และวันหมดอายุ และ (3) คัดเลือกบรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงาม มีความเหมาะสม และมีความหลากหลาย เพื่อนำมาบรรจุผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะท้อนของกลุ่มให้มีความสวยงาม ซึ่งทางผู้วิจัยได้ร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์และคณะกรรมการกลุ่ม ได้ร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะท้อน โดยสร้างตราสินค้า ออกแบบฉลาก และคัดเลือกบรรจุภัณฑ์ ซึ่งแสดงได้ดังภาพที่ 3 และ 4

การประชุมวิชาการระดับชาติ วิทยาลัยนครราชสีมา
ครั้งที่ 9 ประจำปี พ.ศ.2565
หัวข้อ : งานวิจัยทางสุขภาพและการบริการ เพื่อพัฒนาชุมชนเชิงพื้นที่
14 พฤษภาคม พ.ศ. 2565 เข้าร่วมประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานแบบ Online

NMCCON 2022

ภาพที่ 3 ตราสินค้า และฉลากบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะทอนที่ได้พัฒนาขึ้น

ภาพที่ 4 ผลิตภัณฑ์น้ำพริกผักสะทอนของกลุ่มที่ได้พัฒนาขึ้น

ด้านการตลาด พบว่า กลุ่มควรมีการเพิ่มช่องทางจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางตามโซเชียลมีเดียต่างๆ หรือ การขายสินค้าออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นการขายผ่านช่องทางเฟซบุ๊กแฟนเพจ (Facebook Fanpages) แอปพลิเคชัน (Line) เพื่อเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของกลุ่ม

ด้านการเงินและการบัญชี พบว่า กลุ่มควรมีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย และบัญชีกำไร-ขาดทุน เพื่อจะทำให้ทราบถึงสถานะทางการเงินและผลประกอบการของกลุ่ม

ด้านการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม พบว่า (1) ต้องจัดให้มีการศึกษาดูงานของสมาชิกในกลุ่ม อย่างสม่ำเสมอ และ (2) ต้องมีการวางแผนธุรกิจ โดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก มีเป้าหมายเป็นผลกำไรอย่างเพียงพอ ไม่ทำเกินตัว และไม่สร้างหนี้

อภิปรายผล

แนวทางในการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณท์ของกลุ่มสมาชิกชุมชนบ้านเฉลียงลับ ก็คือ การสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการบริหารงานกลุ่มร่วมกัน โดยต้องให้สมาชิกทุกคนตระหนักว่าทุกคนเป็นเจ้าของกลุ่มร่วมกัน และต้องมีการแบ่งโครงสร้างการดำเนินงาน และหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มแต่ละคนให้มีความชัดเจน และตรงตามความถนัดเฉพาะบุคคล รวมถึงจะต้องร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยความสามัคคี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มอาชีพของกรมพัฒนาชุมชน (2560) ที่กล่าวว่า การจัดตั้งและพัฒนาเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพ ซึ่งจะประกอบไปด้วย การกระจายอำนาจของผู้นำ ความรู้ทักษะและประสบการณ์ของสมาชิก การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิก มีการกำหนดวัตถุประสงค์กลุ่มร่วมกัน สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่ม การแบ่งปันผลประโยชน์ระเบียบกติกาที่เป็นที่ยอมรับของทุกคน และความถี่ของการสื่อสาร/การประชุมกลุ่ม และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ นิภาภรณ์ จงวุฒิเวศย์, รั้งสรรค์ สิงห์เลิศ และสมสงวน ปัสสาโก (2553) ที่พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนก็คือ ปัจจัยด้านการบริหารและจัดการกลุ่ม

นอกจากนี้ ยังต้องมีการพัฒนาผลิตภัณท์ของกลุ่มให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยการสร้างตราสินค้าและออกแบบฉลากบรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงามและมีรายละเอียดเกี่ยวกับตัวสินค้า รวมทั้ง คัดเลือกบรรจุภัณฑ์ที่สวยงาม และได้มาตรฐานให้แก่ผลิตภัณท์ของกลุ่ม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ รัฐพล ภูมรินทร์พงศ์, คุณากร สุปน, สิริพร เกียงเกษร, และเกรียงไกร ศรีประเสริฐ (2562) ที่พบว่า การจัดทำตราสัญลักษณ์ ฉลาก และบรรจุภัณฑ์ และการวางแผนการดำเนินงานเชิงธุรกิจและการจัดจำหน่ายของกลุ่ม ทำให้กลุ่มอาชีพประสบความสำเร็จในเชิงธุรกิจ อีกทั้ง ควรมีการพัฒนาทางด้านการเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย โดยการใช้ช่องทางตามโซเชียลมีเดียต่างๆ หรือการขายสินค้าออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเพจบุ๊กแฟนเพจ (Facebook Fanpages) และแอปพลิเคชัน (Line) เพื่อเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของกลุ่มฯ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ มินระดา โคตรศรีวงศ์ และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์ (2559) ที่พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ควรจัดหาช่องทางการตลาดที่เข้าถึงคนยุคใหม่ได้ง่าย โดยการสร้างเว็บไซต์ของกลุ่มที่เป็นทางการ เพื่อนำเสนอผลิตภัณท์ต่างๆ ที่ให้ความสะดวก รวดเร็ว และสามารถติดต่อได้ง่าย เช่น การขายสินค้าออนไลน์ผ่านทางเว็บไซต์ แอปพลิเคชัน Line, IG และ Facebook เป็นต้น อีกทั้ง กลุ่มควรมีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย และบัญชีกำไร-ขาดทุน และต้องจัดให้มีการศึกษาดูงานของสมาชิกในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ มีการวางแผนธุรกิจ โดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก มีเป้าหมายเป็นผลกำไรอย่างเพียงพอ และไม่สร้างหนี้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนในการให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มให้แก่กลุ่มอาชีพต่างๆแบบครบวงจร ไม่ว่าจะเป็น ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ด้านกระบวนการผลิต ด้านการพัฒนาผลิตภัณท์ ด้านการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านการจัดทำบัญชี และหลักในการดำเนินธุรกิจ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

อาจจะมีการศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกหรือกลุ่มอาชีพอื่นๆ ที่สำเร็จและกลุ่มที่ไม่สำเร็จ หรือศึกษาถึงประสิทธิภาพการดำเนินงาน เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณะกรรมการผู้พิจารณาให้ทุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ที่เล็งเห็นถึงประโยชน์ของงานวิจัยที่จะเป็นฐานความรู้ และสามารถนำไปต่อยอดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาชุมชน. (2560). **แนวทางการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มอาชีพ**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน.
- นภา กบคำ. (2550). **ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเขตรกรบ้านเขตรวัน ตำบลหัวทุ่ง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิภาภรณ์ จงวุฒิเวศย์, รังสรรค์ สิงห์เลิศ และสมสงวน ปัสสาโก. (2553). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด**. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 4(2), 103-111.
- มินระดา โคตรศรีวงศ์ และ สถาพร มงคลศรีสวัสดิ์. (2559). **การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่ความสำเร็จ กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด**. Veridian E-Journal สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 9(3), 1632-1645.
- รัฐพล ภูมรินทร์พงศ์, คุณากร สุปน, สิรินพร เกียงเกษร และเกรียงไกร ศรีประเสริฐ. (2562). **การพัฒนาอาชีพกลุ่มผู้นำสตรี ชุมชนบ้านสันติสุข ตำบลน้ำร้อน อำเภอเมือง จังหวัดตาก**. วารสารวิชาการรับใช้สังคม มทร.ล้านนา, 3(2), 55-63.